

lar Osmanlı coğrafyasında en yaygın olan medreselerdi. Ayrıca Fâtih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Sahn-ı Semân medreselerine öğrenci yetiştiren sekiz tetimme medresesinin öğrencilerine de softa adı verilmekteydi. Tetimmelerin bir diğer adı olan mûsile-i Sahn softaların eğitim gördükleri medreselerin seviyesini göstermektedir. Mûsile-i Sahn "sahna götüren, ulaştırıcı" mânasına gelmektedir. Sahn medreseleri yüksek dereceli medreseler olduğuna göre softaların eğitim gördükleri tetimme medreselerini de orta dereceli medreseler olarak görmek mümkündür (Unan, s. 66). Softalar, medreselerin fizikî yapısına göre iki kişilik veya daha fazla gruplar halinde hücrelerde kalırlar, yemeklerini imaretten yerler, dânişmend olunca da oda sahibi olurlardı (*Fâtih Mehmet II. Vakfiyeleri*, I, 257). Ayrıca bütün giderlerinin karşılanması yanında medresenin vakfından harçlık da alırlardı (*Ramazanoğlu Halil Bey Oğlu Pîrî Paşa Vakfiyesi*, VGMA, nr. 646/4, 8).

XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı medreselerinin tedricî bir bozulmasının içine girdiği genellikle kabul edilir. Bazı Osmanlı müellifleri, medreselerin kânûn-ı kadîme aykırı uygulamalardan dolayı yavaş yavaş bozulmaya başladığı, bunun hem müderris hem tadrîsat hem de talebelere yansdığı konusunda birleşir. Bunlara göre medreselerde yüksek seviyeli ulemâ çocuklarına haksız imtiyazların sağlanması, ilmiye yolunda yükselmenin rüşvet ve iltimasla mümkün hale gelmesi (Âlî Mustafa Efendi, s. 80), tadrîsattan akfî ve riyâzî ilimlerin kaldırılması (Kâtib Çelebi, s. 10-11) ve nihayet kapasitenin üzerinde talebenin kabul edilmesi klasik medrese geleneğini bozmuştur (Koçi Bey, s. 10-11). Medreselerin bozulmasında sosyal ve ekonomik etkenlerin de rolü vardı. Özellikle XVI. yüzyılın ikinci yarısına doğru medrese talebeleri arasında büyük bir kargaşa yaşanmaya başlanmıştır.

Aynı dönemde Anadolu'da ve Rumeli'de ortaya çıkan büyük sosyal gerginlik softalara da yansdı. Bozulan ekonomik yapı, genç nüfusta görülen artış bu gerginliği daha da körükledi. Kır kesimindeki gençler yatılı ve burslu olan medreselere sığmadı, medreseler işsiz güçsüzlerin geçim yeri haline geldi. Kapasitenin üstünde öğrenciyle dolan medreselerde eğitim ve öğretimin kalitesi düştü. Bu kargaşa ortamından dolayı uzun süre medreseden dışarı çıkamamak ve mezuniyet sonrası işsiz kalmak talebelerin psikolojisini boza-

rak onları suça itti. Celâli isyanlarının da etkisiyle gayri memnun bir kısım softa bir araya gelip çeşitli sayıda kişilerden oluşan bölükler halinde çeteler kurdu (BA, MD, nr. 12, hk. 925, 1190, 1216). "Softa şekaveti" denilen bu hareketi Kanûnî Sultan Süleyman'ın oğulları Selim ve Bayezid'in taht mücadeleleri, Osmanlı-İran ve Avusturya savaşları sebebiyle Celâfililerle bağlantılı olarak yüzyılın sonuna kadar sürdü (Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası*, s. 253-281). Bu süreçte âsi softa tâifesi halk üzerinde baskı kurarak köyleri, kasabaları yağmaladı; cer, nezir ve kurban adıyla para (salgın / salma) topladı (BA, MD, nr. 12, hk. 204).

Osmanlı Devleti softa isyanlarını önlemek ve medreseleri islah etmek için pek çok hüküm, ferman ve nizamnâme yayınladı. Medreselerde derslere devam ve derslerde bir müfredatın takip edilmesi bağlamında bir dizi islahat yapıldı (Baltacı, s. 37-42). Ancak softalar XVI. yüzyıldan sonra da başta İstanbul, Bursa ve Edirne gibi daha çok birlikte hareket edebilme imkânını buldukları merkezlerde her fırsatta şehir içi siyasî ve içtimâî hareketlere karışmayı sürdürdü. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında softaların yapılan reformlara karşı direnmesi sebebiyle "ham softa" deyimini literatüre girmiştir. Bugünkü Türkçe'de softa kelimesiyle bir görüşe, bir inancı körü körüne bağlanan kimse kastedilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Fâtih Mehmet II. Vakfiyeleri (nşr. Vakıflar Umum Müdürlüğü), Ankara 1938, I, 257; *Ramazanoğlu Halil Bey Oğlu Pîrî Paşa Vakfiyesi*, 1539-1555, VGMA, nr. 646/4, 8; Âli Mustafa Efendi, *Künhü'l-aḥbâr II: Fâtih Sultân Mehmed Devri: 1451-1481* (haz. M. Hüdâi Şentürk), Ankara 2003, s. 80; Koçi Bey, *Risâle*, London 1277, s. 10-11; Kâtib Çelebi, *Mizânü'l-hak fî ihtiyârî'l-ehak*, İstanbul 1306, s. 9-11; Cevdet, *Târih*, I, 109; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 92-93; Ahmed Refik [Altınay], *Onuncu Asr-ı Hicrîde İstanbul Hayatı*, İstanbul 1333, s. 50-51; Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 12-13; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 37-42; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâli İsyanları*, İstanbul 1995, s. 253-281; a.m.f., "Türkiye Tarihinde İçtimâî Buhranlar Serisinden: Medreseli İsyanları", *İFM*, XI/1-4 (1950), s. 361-387; Fahri Unan, *Kuruluşundan Günümüze Fâtih Külliyesi*, Ankara 2003, s. 66; Tahsin Yazıcı, "Softa", *İA*, X, 735-736; C. E. Bosworth, "Softa", *EP* (İng.), IX, 702.

MUSTAFA ALKAN

SOFU

(bk. SÜFÎ).

SOFULAR CAMİİ

(bk. DÂRÜLHADİS CAMİİ).

SOFUOĞLU, Mehmet
(1923-1987)

Tefsir hocaası,
Şâhih-i Buhârî ve Şâhih-i Müslim
mütercimi.

Aydın'ın Nazilli ilçesinde doğdu. Babası Molla Ali, annesi Esma Hanım'dır. İlk öğrenimini Nazilli'de bitirdi, 1947'de Afyon Lisesi'nden mezun oldu. Kendi gayretiyle Kur'an ve Arapça derslerine devam etti. Nazilli'de Hâfız Osman Efendi'den tecvid dersleri aldı. Ayrıca Ârif Efendi'den emsile, Tavaslı Tâhir Efendi'den *el-ʿAvâmil* ve *İzhâr*'ı okudu. Askerlik görevini yedek subay olarak yaptıktan sonra 1949 yılında yeni açılan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kaydoldu. 1953'te burayı bitirince İstanbul İmam-Hatip Okulu meslek dersleri öğretmenliğine tayin edildi. İstanbul'da ilim adamlarından faydalanma imkânı bulan Sofuoğlu, Hasan Basri Çantay'dan Arap edebiyatı ve Arapça'dan Türkçe'ye tercüme teknikleri konusunda ders aldı. Millî Eğitim Bakanlığı'ndan izinli olarak 1956 yılında Bağdat'a gitti. Edebiyat Fakültesi'nde (Külliyetü'l-âdâb ve'l-ulûm) Arapça derslerine devam etti. Bağdat'ta Ebû Şâkir Muhammed Fuâd el-Âlûsî'den *Şâhih-i Müslim*'i okudu. 1957'de hac görevini yerine getirdi. 1958'de İstanbul İmam-Hatip Okulu'ndaki görevine döndü. 1961'de İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü tefsir öğretmenliğine tayin edildi. 1966-1970 yıllarında burada müdür yardımcısı olarak da görev yapan Mehmet Sofuoğlu kendi isteğiyle emekliye ayrıldığı 1983 yılına kadar fakülteye dönüşen kurumda tefsir hocalığına devam etti. Kısa bir süre hadis derslerine de girdi. İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'ndeki hocalığı boyunca metin olarak *Celâleyn* ve Beyzâvî'nin *Envârü't-tenzîl*'ini okuttu. Her yıl bir bölümünü ders programına almak suretiyle *Celâleyn* tefsirinin tamamını üç defa okuttuğunu otobiyografisinde kaydetmektedir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nin hazırlık çalışmalarında bulunan ve halen mesai veren pek çok ilim adamı, araştırmacı ve yardımcı eleman onun öğrencisi olmuştur. Mehmet Sofuoğlu 10 Mayıs 1987'de vefat etti; cenaze namazı görev yaptığı Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Camii'nde kılındıktan sonra Ka-

Mehmet
Sofuoğlu
sınıfta
öğrencileriyle

racaahmet Mezarlığı'na defnedildi. 1952 yılında Nazilli'de Mürşide Hanım'la evlenen Sofuoğlu'nun üç kızı olmuştur.

Mehmet Sofuoğlu derslerine vaktinde girer ve hiç oyalanmadan derse başlardı. Derslerindeki ciddiyet ve heyecanı öğrenciler üzerindeki saygınlığını artırır ve derslerinin dikkatle takip edilmesini sağlardı. Hoca, *Celâleyn* ve Beyzâvî tefsirlerinin şerh ve hâşiyelerini mutlaka inceler, bu eserlerdeki bilgilerle dersi zenginleştirirdi. Hayatını Kur'an-ı Kerîm'in dilini ve muhtevasını öğretmeye, hadisin temel kitaplarını tercüme etmeye vakfeden Sofuoğlu, İslâm'ın bu iki ana kaynağının sunduğu mesajlara samimiyetle bağlıydı. Asr-ı saâdet Müslümanlığını rehber ediniyor, muhafazakâr Selef akidesine bağlı bulunuyordu. Kitaplarının önsöz ve hâtimelerinde yer alan dua ve niyazları iç dünyasının zenginliğine işaret etmektedir.

Eserleri. 1. *Tefsir Dersleri*. İmam-Hatip okullarının lise kısmı için ders kitabı olarak yazılmış üç ayrı eser olup (V, VI, VII) Millî Eğitim Bakanlığı'nca birçok defa basılmıştır (1961-1962). VII. kitabın sonunda Hz. Peygamber'in tefsire dair bazı hadislerinin ardından İbn Abbas'tan Muhammed Abduh'a kadar on üç müellifin tefsirinden kısa örnekler verilmiştir (s. 92-105). 2. *Sahîh-i Müslim ve Tercemesi*. Sofuoğlu kitabın önsözünde, Bağdat'ta bulunduğu sırada Iraklı âlim Ebû Şâkir Muhammed Fuâd el-Âlûsî'den okuduğu *Şahîh-i Müslim*'i tercüme etmeye karar verdiğini belirtir. Mütercim eserin başına koyduğu yetmiş sayfalık girişte hadisin önemi, İmam Müslim'in biyografisi ve *Şahîh-i Müslim*'in özellikleri hakkında bilgi aktarmış, isnad ve metinden hiçbir çıkarma yapmadan kitabın metnini vermiş, tercümesini yapmıştır (I-VIII, İstanbul 1967-1970, 1974-1980). 3. *Kur'an'ın Faziletleri*. Ebû'l-

Fidâ İbn Kesîr'in *Fezâ'ilü'l-Kur'ân* adlı eserinin tercümesidir (İstanbul 1978). 4. *el-Fevzü'l-kebîr fî usûlî't-tefsîr*. Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'ye ait eserin tercümesi olup yer yer dipnotları, bazı âyetlerle tefsir örneklerinin orijinal metinlerini içermektedir (İstanbul 1980). 5. *Tefsire Giriş*. Müellifin Yüksek İslâm Enstitüsü'nde okuttuğu tefsir dersleri için hazırladığı bir eser olup Kur'an ilimleri, tefsir usulü ve tefsir tarihinden oluşan üç bölüm halinde düzenlenmiştir (İstanbul 1981). 6. *Tefsir Özeti*. Abdurrahman es-Sa'dî'nin Arapça eserinin tercüme, tahkik ve hâşiyelendirilmesidir. 7. *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*. Sofuoğlu, *Şahîh-i Buhârî*'yi Kur'an-ı Kerîm'den sonra en sahih eser olması ve bazı muhtasarlarının dışında tam tercümesinin bulunmaması sebebiyle tercüme ettiğini söyler (I, 19, 33). Kitap, üç yıl kadar süren hazırlık çalışmalarıyla birlikte 1970'ten itibaren on dört yılda tamamlanmıştır (XVI, 7444). Tercümede I. cildin başında yer alan kısımda (s. 23-138) *Şahîh-i Buhârî*'nin önemi, tercümede takip edilen yöntem, Buhârî'nin hal tercümesi, *Şahîh*'inin özellikleri ve üzerinde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiştir. Her cildin sonuna eserin kitap ve bab tertibine göre fihrist konulmuş, son cildin bitiminde ise bütün ciltlerin fihristleri bir araya getirilmiştir (İstanbul I-XVI, 1987-1989).

BİBLİYOGRAFYA :

Sahîh-i Müslim ve Tercemesi (trc. Mehmet Sofuoğlu), İstanbul 1974, tercüme edenin önsözü, I, s. VII; *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (trc. Mehmet Sofuoğlu), İstanbul 1989, I, 19, 33; XVI, 7441-7448 (kendi ifadesiyle hal tercümesi); Veli Ertan-Hasan Küçük, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Âlimleri*, İstanbul 1976, s. 147-148; Ahmet Coşkun, *Sohbetler ve Hatıralar*, İstanbul 2007, s. 506-509; A. Turan Aslan, "Sofuoğlu Hocanın Ardından", *İslâm Mecmuası*, sy. 47, İstanbul 1987, s. 61.

MUHAMMED EROĞLU

SOFYA

Bulgaristan'ın başşehri.

Balkan yarımadasında, etrafı dağlarla çevrili Sofya ovasının güney kısmında Vitoşa (Vitos) dağı eteklerinde denizden yaklaşık 550 m. yükseklikte yer alır. İlk sakinlerinin Sardi adlı Trakyalı bir kabile olmasından dolayı önce Sernopolis, Roma devrinde Serdica, milâttan sonra II. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ulpia Serdica, Bizans devrinde Triadica, IX. yüzyıldan sonra Bulgarca Sredec, İdrîsî'de Atralissa diye anılır. XIV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Saint Sophia Kilisesi'nin adından dolayı Sofia ve Osmanlı döneminde Sofya şeklinde geçer.

Doğudan batıya doğru İstanbul ile Orta Avrupa ve kuzeyden güneye doğru Tuna nehri üzerindeki Vidin ile Selânik arasında ana yol üzerinde yer alan Sofya'nın yerleşim tarihi yedi bin yıl öncesine kadar gider. Şehirde ve çevresinde Neolitik, Kalkolitik ve Bronz çağlarına ait tarihî kalıntılara rastlanır. Şehir milâttan sonra I. yüzyılın ilk çeyreğinde Romalılar'ın idaresine girdi. Bu dönemde "theme" adıyla bilinen idarî bir bölgenin merkezi oldu. Bu idarî bölge daha sonra Trak ve İç Dakya eyaletlerini de içine aldı. 809 yılında uzun bir kuşatmanın ardından Han Krum tarafından zaptedilen ve Bulgar Devleti'ne dahil edilen Sofya 1380'li yılların başında Osmanlı idaresine girdi. Buranın 785'te (1383) I. Murad'ın Rumeli'deki seferi sırasında fethe edildiği ileri sürülür (*DİA*, XXXI, 160). Şehrin erken Osmanlı dönemi hakkında fazla bilgi yoktur. 1443'te János Hunyadi'nin Osmanlılar'a karşı harekâtı sırasında *Gazavatnâme*'ye göre Macarlar için askerî bir üs olmaması amacıyla ve II. Murad'ın emriyle şehir yakılıp tahrip edildi. Ardından II. Murad'ın bu kararından dolayı pişmanlık duyduğu da belirtilir (*Gazavat-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*, s. 15-16). Bundan sonraki dönemde yeniden toparlanan şehir için XVI. yüzyıl Osmanlı kayıtlarında "saâdetli Sofya" ifadesi geçer. XVII ve XVIII. yüzyıllarda şehirde önemli bir olay olmadı. Ancak Sofya, 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşı sırasında kısa süre de olsa Ruslar tarafından işgal edildi. Bu işgal şehrin sakinleri arasında derin bir etki bıraktı. 1831 ve 1832'de Buşatlı Mustafa Paşa, Ali Bey ve Kara Feyzoğlu gibi isyancıların saldırılarına uğradı. XIX. yüzyılın ortalarından sonra başlayan ve giderek yoğunlaşan Osmanlı-Rus savaşlarından etkilenmeye başladı.